

Tartu Kõrgem Kunstikool
Maalingute osakond

Jänes visuaalkultuuris
Lõputöö

Alisa Vasina

Juhendajad: Kristina Tamm MA

Pille Johanson MA

Tartu 2015

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1 JÄNES AJALOOS JA SELLE SÜMBOL ERINEVATES RELIGIOONIDES	5
1.1 Jänes ajaloo	5
1.1 Jänese sümbol erinevates religioonides	10
2 JÄNES VISUAALKULTUURIS	15
2.1 Lastele suunatud jänese kujund visuaalkultuuris	15
2.1.1 Arg jänese eesti kirjanduses	15
2.1.2 Arg jänese lääne kirjanduses	17
2.1.3 Hullud jäneseid lääne kirjandusest	18
2.1.4 Südamlikud jäneseid lääne kirjandusest	20
2.1.5 Jänese animatsioon	21
2.2 Täiskasvanutele suunatud jäneseid	24
2.2.1 Dunny	24
2.2.2 Playboy jänese	24
2.3 Jänese 20.sajandi kunstis	25
2.3.1 Joseph Beuysi küülik	25
3 JÄNESE KUJUND MINU LOOMINGUS	27
3.1 Iharad jäneseid	27
3.2 Piimajänese	27
3.3 Jänesekäpa usk	28
3.4 Kuujänese	29
3.5 Lihavõttejänese	29
RESÜMEE	32
Rabbit in visual culture	32
KASUTATUD KIRJANDUS:	34
AJAKIRJA ARTIKLID	34
RAAMATUD:	34
INTERNETIALLIKAD:	36
INTERVJUU:	36
ILLUSTRATSIOONID:	37
LISA 1	38
LISA 2	39
LISA 3	40
LISA 4	41
LISA 5	42

SISSEJUHATUS

Kaasaegses kultuuris kasutatakse jänese kujundit erineval moel. Visuaalkultuur on sellest kujundist niivõrd üleküllastunud, et me isegi ei märka seda enam. Enamik inimesi ei tea, et jänese kujutised mida nad igapäevaselt tarbivad, omavad sügavamat mõtet kui esmapilgul paistab. Tavainimese jaoks on pikk-kõrv nii tavapärane loom, et selle olendi kujtise kasutuselevõtt tekitab lausa küsimusi. Minu käest küsitakse väga tihti, et miks ma kasutan oma loomingus jänese kujundit. Oma lõputöös käsitlen jänese kujutise allikaid ja näiteid tänapäeva visuaalkultuurist, et pöörata tähelepanu looma kujundile, mis on tegelikult inspireerinud erinevaid autoreid läbi ajaloo. Jänesealiste väljakujunemiskohaks peetakse Aasiat ning nad jagunevad kahte sugukonda: jänesealased (*Leporidae*) ja viiksjänesealased (*Ochotonidae*). Jänesealiste perekonda kuuluvad jänesead ja küülikud. Visuaalselt on mõlemad liigid sarnased ja seetõttu on jänese kujund taandunud mõlemale perekonnale, üheks. Jänese kujund on kasutuses olnud nii kaua, et sai osaks erinevate tsivilisatsioonide religioonidest.

Oma töö teoreetilises osas annan ülevaate jänese kujundi kasutusest visuaalkultuuris. Esialgu vaatan jänesealiste kujunemist läbi ajaloo ja nende loomade rolli inimeste elus. Jänesealiste ajalugu ulatub muinasaega. Kuna muistsed inimesed kasutasid sümboleid nähtuste seletamiseks, sain ülevaate jänese sümboli rollist erinevate kultuuride religioonides. Jänese on väga mitmetähenduslik kujund, erinevates religioonides on tal nii positiivseid kui ka negatiivseid kuvandeid. Jänese ajaloolised sümbolid avalduvad ka tänapäeva visuaalkultuuris. Tänapäeva jänese visuaal on kohati küll inspireeritud ajaloost, aga seda kujundit kasutatakse hoopis muudel eesmärkidel kui muinasaegsel. Tänapäeval on jänese kujundil pigem meelelahutuslik roll.

Jänese sümbol ja kujund on inspireerinud mitmeid loomeinimesi. Nii mõnigi tänapäeval ikooniline visuaalkultuuri tegelane on loodud jäneseks kirjaniku kujutlusvõime abil. Tihti peale on jänku kuvandiga tegelased suunatud lastele. Euroopa juttudes on pikk-kõrv tavaliselt rumal, ülbe või arg loom kes, et ellu jääda, loodab ainult oma kiirusele mitte mõistusele. Ilmselt selle põhjuseks on kristlik demoniseeritud jänese kujund. Euroopas on kristlus laialt levinud ja religioon mõjutab kultuuri. Lisaks arale jänese kujutisele kohtab kirjanduses ka hullumeelseid jäneseid mille alged ulatuvad samuti kultuuri. Näiteks Lewis Carrolli hull Märtsijänese pärineb rahvalikest tähelepanekutest, et jänesead muutuvad oma kevadisel innaajal metsikuks. Kontrastiks on armsad ja südamligid jänesekujundid.

Sübamliku jänku figuur on ilmselt loodud selleks, et laps samastuks tuttava kujundiga ning sooviks olla samuti armas ja südamlik nagu tema kangeline. Visuaalkultuuris leiab ka kavalaid jäneseid, kes pääsavad kergelt ohtlikest olukordadest. Luuakse ka täiskasvanutele suunatud tooteid jänese visuaali kasutades. Eredaim näide oskuslikust jänese kujundi ja sümboli kasutamisest on Hugh Hefneri loodud Playboy äri jänese konseptsiooniga. Playboy jänese kujutise juured ulatuvad aega, kui jänese kujund tähendas viljakust, armastust ning oli jumalate atribuudiks. Kunstis kasutatakse samuti jänese visuaali üsna laialdaselt. Kunstiajaloo seisukohalt mõjukamaid näiteid on kindlasti Joseph Beuyi performans küülikuga, mis kannab nime: „Kuidas seletada pilte surnud jänesele“.

Eeldasin, et Eesti jaoks nii tavapärase looma kohta leidub raamatukogus kindlasti palju kirjandust. Otsisin üpris kaua materjali mis sisaldaks jänestekke ajalugu ja sümboolseid tähendusi – need on teemad mis mind esialgu huvitavad. Kodumaa kirjandusest leidsin jänese kui looma kohta rohkelt fakte, aga minu lõputöös pole ruumi looma eluolule. Kuigi ma ei leidnud piisavalt jänestekke arengut käsitlevat materjali, leidsin mitu raamatut jänese kujundi sümboolika kohta. Eesti autorid pole piisavalt käsitlenud samuti jänese visuaalkultuuri puuduvat teemat, küll aga on erinevaid tuntuid jäneseid analüüsinud mitmed välisautorid. Pöördusin välismaise kirjanduse poole ja leidsin väga palju huvitavat materjali. Tundub et läänes austatakse jäneseid rohkem. Leidsin kogumiku pealkirjaga „Stories rabbits tell“, mis sarnaneb minu lõputöö teemaga. Raamatus on käsitletud jänest, kuid visuaalkultuuris pikk-kõrva roll on vaid põgusalt seletatud, et pöörata tähelepanu sellele kuidas jänestekkesse suhtutakse tänapäeval. Lõputöö maht ei võimalda kõikidest visuaalkultuuris leiduvatest jänestest kirjutada, seega pidin piirduma teatud valikuga, mille langetasin isiklike seoste ja emotsioonide põhjal, samas valisin need visuaalid mis on tuttavad ka laiemale publikule. Oma lõputöö praktilise osa loomiseks ammutasin inspiratsiooni saadud teadmistest ja avastustest.

Võttes arvesse jänese kujundi sümboolsed tähendused ja tänapäeva visuaalkultuuri, on võimalik mõista, et jänestekke polegi nii tavapärase loom. Jänestekke on müstilise tähendusega kujund, millel on pikk ajalugu ja tugev sõnum.

1 JÄNES AJALOOS JA SELLE SÜMBOL ERINEVATES RELIGIOONIDES

1.1 Jänes ajaloo

Jäneseliste väljakujunemiskohaks peetakse Aasiat: esimesed jäneselistele iseloomulike tunnustega fosiilid pärinevad 50 miljoni aasta tagant Hiinast (7 : 112). Teadlased paigutasid jänesed eraldi jäneseliste (*Ladomorpha*) seltsi juba sada aastat tagasi (1 : 8). Jäneseliste levikul on pikk ja huvitav ajalugu. Jäneseliste seltsi kuulub tänapäeval ligi 90 liiki, kes jagunevad kahte sugukonda: jänestlased (*Leporidae*) ja viiksjänest (*Ochotonidae*). Inimestel on suur roll jänestlaste levikus. Neid on sisse toodud erinevatesse maailma paikadesse. (7 : 113). Jänestlased on maailmas väga laialt levinud: seitsmest maailmajaost pole neid looduslikult leitud vaid Austraalias ja Antarktikas (1 : 9).

Hans Hoffmann „Jänes metsas“ 1585 (43)

Eestis elab kaks liiki jäneseid. Nendeks on valgejänese ja halljänese. Teadlased on ühel nõul, et valgejänese on Eesti põliselanik. Eestisse levis loom pärast viimas jääaega ühe esimese liigina, kes meie aladele jõudis (3 : 116). Valgejänest on sisse toodud erinevatesse maailmapaikadesse. Loom kannatab hästi külma ja seetõttu saab elada ka Põhjapoolsetel aladel. Ta on peamiselt metsade ja soodega seotud liik. Valgejänese võib anda hübriide halljänesega, seda on dokumenteeritud peamiselt halljänese leviala piirialadel, Eestis hübriidide leidumisest andmeid ei ole (3 : 116). Kuigi halljänese on nüüdses Põhjamaade faunas enesemõistetav nähtus, toodi esimesed liigi esindajad Rootsi aastal 1858 (3 : 100). Loom on pärit lõunapoolsetelt stepialadelt ning tema levik põhja poole oli arvatavasti seotud põllunduse levikuga (7 : 119). Sellegi poolest pole siiani päris selge, millal ja kuidas halljänese Eestisse jõudis. Samuti pole teada kus on ta sünnimaa. Põhja-Eestisse jõudis halljänese tõenäoliselt alles 19. sajandil, Liivimaal elutses ta kroonikute andmeil juba 16. sajandil (1 : 10). Jäneseid levivad kiirelt tänu oma erakordsele paljunemis võimele. Vähemalt perekonnale *Lepus*, kuhu kuuluvad ka Eesti jäneseid, on omane munaraku küpsemine ja vabanemine ehk ovulatsioon kohe poegimise järel ning isegi tiinuse lõppjärgus (1 : 9). Selle iseärasuse tõttu on jänese Eestis ja Põhjamaades laialt levinud loom. Maailmasõja vahelisel ajal elas Eestis hulgaliselt jäneseid. Neid oli nii palju, et nende saadusi eksporditi välisriikidesse. Lihakehasid ja nahku viidi kuni teise maailmasõjani Saksamaale (1 : 13). Sellest ajast on jäneste arvukus vähenenud mitme kordselt ning enam nende saadusi ei ekspordita. Kütmine vähendab loomade arvukust ja tänaseks päevaks on jäneste arvukus Eestis küllaltki madal. Lisaks kütamisele vähendavad liigi arvukust ka haigused. Jänese grippi kirjeldati 1980. aastal Rootsis, Gotlandi saarel, halljänesel, kuid see nakatab ka valgejänest (1 : 14). See haigus levis 10-15 aasta vältel kogu Euroopas vähendades jäneste arvukust. 1999. aastal surnuna leitud jänestest diagnoositi see Soomes 35 protsendil (1 : 14). Eestis pole seda haigust seni uuritud.

Jan Weenix „Surnud jänes ja põldpüüd“ 1690 (44)

Euroopas elab 3 jäneslaste sugukonna esindajat, Peale Eestis elutsevate liikide ka küülikute perekond (*Oryctolagus cuniculus*) (7 : 114). Vabalt elav küülik on jäneslaste kõige väiksema mõõduline esindaja. Ta on ainuke jäneslane kes elab urgudes. Küülik on väga levinud ja armastatud loom kogu Euroopas. Nagu kreeka ja ladina autorid on märkinud, võib julgelt järeldada, et iidsetel aegadel ei olnud küülikud põlisasukateks ei Kreekas ega Itaalias ega tuntud seda looma nende riikide ida osas (5 : 1-2). Küülik on pärit Hispaaniast, kust teda on viidud enamikku Lääne-Euroopa maadesse (3 : 111). Küülikuid on selgelt maininud Strabo (ca 50 Ekr.) kui külluslikult asustavat elukat Hispaanias, mis on *Lepus ciniculuse* suursugune kodu, kuigi pole kindel, kas see geograaf oli kunagi Hispaanias (2 : 181). Roomlased mängisid suurt rolli küülikute ajaloos. Nad okupeerisid Hispaania umbes 200 eKr. Roomlasi köitis asjaolu, et küülikud on head liha ja karusnaha allikad. Nad hakkasid kasvatama kohalikke küülikuid liha ja karusnaha pärast. Küülikukasvatuseks nimetasid roomlased jäneslaste piiramist taraga. Kuigi kodustamine

algas Rooma perioodi algfaasis, hoiti neid loomi suurtel seinaga ümbritsetud aladel, kus küülikud said vabalt sigida. Roomlased hindasid ja austasid jäneslasi. On tõenäoline, et Caesari ajal, kui ta käis Gallias, toodi küülikud Inglismaale kaasa (6 : 4). Rooma impeeriumi kasvamisega kaasnes suurem kaubavahetus teiste aladega, mis aitas kaasa küülikute levikule Euroopas ja Aasias. Tänu kiirele paljunemise tempole ja ideaalsele elpaigale kasvas metsiku küüliku arv kiiresti. Looma levik jätkus tänu maade avastustele. Kiire paljunemise tõttu tekitasid metsikud küülikud suuri põllumajanduse probleeme aladel, kus polnud jäneslasi küttivaid röövloomi.

Räägitakse, et metsikud küülikud olid kodustatud munkade poolt 5.sajandil Prantsusmaal. Esimesed katsed aretada tõugusid ja parandada jäneste omadusi omistatakse, ilmselt õigesti, mandri kloostri; munkadele, kes suutsid üsna hästi hoiduda liha söömisest, oskuslikult positsioneerides küülikuid, kui mängu, et nad ei kuuluks lihatoitude sekka kuid olid lubatud söömiseks Maigre päeval (6 :10). Ligi kümme aastat hiljem küülikukasvatus tegi suuri edusamme nii Prantsusmaal kui ka mujal (6 : 10). Loomade selektiivne aretus tähendas seda, et erinevates piirkondades tekkisid erinevat tõugu küülikud. Neid on aretatud juba mitu sajandit. On teada, et Euroopa mandril hakati küülikuid aretama aastal 1557 (8 : 12) Sellest ajast hakkas mood levima ja jõudis erinevatesse Euroopa paikadesse.

Albrecht Dürer „Young Hare“ 1502 (45)

Väidetavalt alles umbes aastal 1830 pöörduti Prantsusmaal tähelepanu ulatuslikule ja kasumlikule küülikute aretusele (6 : 10). Kuni 19. sajandini aretati jäneslaste tõugusid nende liha ja karusnaha tõttu. Selleks ajaks Kodustatud küülikud ei muutunud Ameerikas populaarseks ja neid kütiti kuni sajandi vahetuseni.

Viktoriaanlikul ajastul hakati aretama palju uusi ilutõuge. Aadlike naised hakkasid pidama küülikuid oma lemmikloomadena. Sellest ajast hakati aretama koduseid jäneslasi Euroopas ja Ameerikas kahel eesmärgil – kasulikkus ja peensus. Küülikud olid nii laialt levinud terves Ameerika Ühendriigis, et peaaegu kõik majapidamised sisaldasid üht või mitut liiki (10 : 329). Enne esimest maailmasõda kasvatati küülikuid hulgaliselt liha ja karusnaha allikatena. Prantsusmaal, Belgias, Inglismaal ja Saksamaal on küülik tuntud lihloom talupoegade seas, sest neid on majanduslikult säästlik pidada (9 : 8). Ameerika valitsus ei pidanud küülikut potentsiaalseks liha ja karusnaha allikaks, jäneslasi aretasid huvilised hobi korras valdavalt ilu pärast või üksikud farmerid enda ära toitmiseks. Esimese maailmasõja ajal muutus küülikukasvatus Britimaal eriti populaarseks. Küülikud paljunevad aastaringselt, mistõttu on nad väga heaks liha allikaks ka sõja ajal ning looma karusnahka kasutati riiete valmistamisel. Kahe maailmasõja ajal Suurbritannia ja Ameerika Ühendriikide valitsus julgustas inimesi pidama küülikuid kodumaise liha ja naha allikatena, nii nende endi jaoks kui ka sõduritele abiks. Pärast sõda, paljud inimesed peavad jätkuvalt küülikuid oma aedades ning jäneslased on muutunud harilikeks lemmikloomadeks. 20. sajandil sai küülikuarentusest populaarne hobi terves Euroopas.

Industrialiseerimise ajastul kolisid inimesed linna. Peale linnuliha oli küülik ainus põllumajandusloom, keda on otstarbekas linnas pidada. Keskklass hakkas neid lemmikloomadena pidama. Jäneslased olid seotud maaeluga ning linna kolides jäid nende kaaslased maale, seda peeti sentimentaalseks. Suhtumine küülikutesse kui toiduainetesse ülendati, neid hakati pidama armsate lemmikloomadena. Suurbritannias on jänes muutunud kolmandaks kõige populaarsemaks lemmikloomaks pärast kassi ja koera.

Jäneslasi peetakse laste lemmikloomadeks ja selles osas kahjuks sageli eksitakse. Viimase kolmekümne aasta jooksul on järk-järgult muudetud oma hoiakut nende loomade suhtes. Hakati edendama küüliku heaolu ja mõistma tema põhivajadusi. Jäneslastesse hakatakse suhtuma võrdselt kassidele ja koertele. Jänes on loom, kes vajab hoolt ja palju tähelepanu.

1.1 Jänese sümbol erinevates religioonides

Jännes on inimese kõrval elanud nii kaua, et sai osaks erinevate tsivilisatsioonide religioonidest. Vana- Kreeka kultuuri loetakse traditsiooniliselt vanimaks tsivilisatsiooniks Euroopas. Tänu pikale ajaloole on kreeka kultuur ja sümboolika erakordselt mitmekesine. Sümboleid esines paleede seinamaalingutel, piltide, freskodel, keraamikal ja müntidel. Agrigenti ja Elise müntidel oli koguni kujutatud stseeni kuidas Zeus hävitas jänest kotka kujul. Antud kontekstis oli jännes Zeusi tagaetuse ja arguse kehastus. Suure sigivuse tõttu peeti jänest ka sigivuse sümboliks ning seetõttu on see loom ka armastusjumalate Hermese, Aphrodite ja Erosee atribuut (11 : 79-87).

Vana-Kreeka usundist on väga palju laenanud Vana- Rooma kultuur. Vana- Rooma usundi järgi on jännes seksuaalse aktiivsuse kehastusena Merkuuri ja Cupido armastust sümboliseeriv atribuut (11 : 101-109).

Keraamika: punane figuur tassil 510-500 e.Kr. Briti Muuseum (46)

Roomlased puutusid kokku ka keltidega. Nimetus Keldid on üldnimetus rühmale Lääne- ja Kesk-Euroopas elanud indoeuroopa hõimudele, kes asustasid eeskätt Galliat (praeguse Prantsusmaa, Belgia ja Lääne-Šveitsi ala). Ajal, mil roomlased hakkasid Keltidega tihedamalt kokku puutama, oli keldi usund polüteistlik kultusreligioon (st. usund, milles oli keskne paljudele jumalatele suunatud kultus). Keltide kultuuris oli jänes kuu ja jahijumalanna atribuut; jumalannat kujutati hoidmas jänest käte vahel (11 : 117-120) Nad uskusid, et loomad võivad võtta jumala kuju, näiteks jänes võib muunduda inimeseks. Jäneseid austati nende pühade sidemete pärast ja neid ei söödud kunagi. Ikeenide kuninganna Boudicca päästis lahinguedu nimel ohvriannina jumalanna Anderastele vabaks jänese ning saavutaski tänutäheks suure võidu(13 : 28).

Roomlased puutusid kokku ka germaanidega. Kirjalikes allikates mainitakse neid esmakordselt 2.sajandil eKr, mil germaani hõimud alustasid rünnakuid Rooma riigi piiridele. Germaanlased kuuluvad indoeuroopa hõimude hulka. Muinasgermaani sümbolika peegeldab germaani usundit ja mütoloogiat. Paljud muinasgermaani sümbolid on jumalate atribuudid. Viljakuseloomana oli jänes jumalanna Freyja atribuut. Kuuloomana oli jänes kuujumalanna Oestrasi või anglo-sakside Eostrensi atribuut ning Holda, Harke ja Harfa kehastus, keda Kuu faaside sümbolina kujutati koos tõrvikuga. Põhja Euroopas sümboliseeris jänes päikesetõusu ja sellega uut elu. (11 : 125-128)

Johannes Gherts „Ostara“ 1884 (47)

Mesopotaamia ja egiptuse tsivilisatsiooni kõrval on üheks olulisemaks muinasida tsivilisatsiooniks muinasindia. India on paljude religioonide häll- siin on tekkinud india traditsiooniline rahvuslik religioon hinduism, hinduismist välja kasvanud budism ja džainism ning hinduismi ja islami sünteesi tulemusena tekkinud sikhism. Hinduismi järgi on jännes samuti kuuloom, seda kujutatakse koos kuusirbiga. Kuusirp sümboliseerib oma faaside kordumise tõttu karikat, mis on täidetud surematuse joogiga (11 : 135-143).

Põhja- Indias tekkis budism 6. sajandil eKr. Pärimuse järgi on budismi rajaja Šakja hõimu prints Siddharta, kes elas aastatel 563-483 eKr ning keda tema järgijad hakkasid kutsuma Buddahks – „Virgunuks“, „Valgustunuks“. Budistlik sümboolika on lahutamatu seotud budistliku mütoloogia, kirjanduse ja kunstiga ning püüab erinevate sümbolite kaudu edastada budistlikku õpetust. Paljud budistlikud sümbolid pärinevad hinduismist, ent on budismis omandanud uusi tähendusvarjundeid. Ühe budistliku legendi järgi ohverdas kuujännes enese, et Buddah saaks süüa; seepärast peetakse budismis jänest eneseohverduse sümboliks (11 : 152-158).

India, Egiptuse, Kreeka ja mesopotaamia tsivilisatsioonide kõrval üks vanimaid tsivilisatsioone on Kollase jõe orus tekkinud tsivilisatsioon, esimene Hiina riik. Nagu teisteski vanades kultuurides, nii on ka Hiina kultuuris enamik sümboleid seotud mütoloogia ja religiooniga. Jännes on naiselikkust, pikaeealisust ja keisrinnat sümboliseeriv kuuloom, *yin*'i kehasus. *Yin* on tume passiivne ja naiselik alge, tal on vastandlik alge *yang* mis on aga hele, aktiivne ja mehelik alge. Kaks vastandlikku alget täiendavad ja tasakaalustavad teineteist. Lisaks on jännes loomaringi neljas loom. Loomaring on 12-aastane tsüklil, mille aastaid tähistab loom; Hiina sodiaak. Iga loomaga liitub üks viiest elemendist: vesi, puu, tuli, maa ja metall, mis iseloomustab antud looma konkreetsemalt. Traditsiooni järgi segab kuujännes uhmis nuiabil surematuse eliksiiri. Jännes on ka metsloomade valvur. Valge jännes kehastab jumalikkust, punane jännes õnne, rahu, jõukust ja vooruslikku valitsejat (11 : 167-178).

Kristluse tekkimine on lahutamatu seotud Naatsareti Jeesuse elu ja õpetustega. Kristlaste pühakiri on piibel, millese kuuluvad Uus Testament, juutidelt ülevõetud Vana Testament ja apostlite kirjad. Kuna piibel kõneleb palju asjadest, mis jäävad väljapoole argielu piire, siis leidub seal rohkesti sümboleid ja pildikeelt. Muistses kreekas viljakusloomakesena hinnatud jännes on kristlikus sümboolikas demoniseeritud: ta sümboliseerib iharust. Varakristlikus kirjanduses sümboliseerib jännes mõnikord ka

homoseksualismi. Jänes Neitsi Maarja jalgade juures sümboliseerib Maarja võitu iharuse üle. Jäneses kaitsetus sümboliseerib aga mõnikurd ka usaldust Kristuse vastu (11 : 197-211).

Tizian „Coniglio madonna“ 1530 (48)

Põlisameerika hõimudel olid omad uskumused jäneste osas ja neid kasutati koguni hoo doo maagias. Mitmete põlisameerika hõimude juures on jänes tõstetud kultuuriheerooseks – näiteks peavad algonkinid kuujänesest Suure Manitou pojaks, demiurgiks, kellel on loodusjõudude inimeste kasutusse andmisel looja osa. Kiireltsigiva loomana on jänes või küülik sageli salamaagia kaudu seotud ravimitega sigimatuse või raske sünnituse korral. Rahvalik uskumus, et vilka jänese või küüliku käpp aitab podagra ja reuma korral, on veel üheks näiteks salamaagiast

Tänapäeva sümboolika juured ulatuvad varakeskaega. Keskaegsele Euroopale iseloomuliku sümboolika, heraldilise vapi, algust dikteeritakse 12.sajandi teise poole lõppu. Germaani loomasümboolika on tugevalt mõjutanud kaasaegset heraldikat (11 : 127).

Jänese sümboolika on oma olemuselt mitmekihiline ja võtab kokku kogu senise maailmas kasutatava märgistiku (11 : 236). Jänes sümboliseerib heraldiks inimest, kes naudib rahumeelset, tagasitõmbunud elu. Kuid kuna jäneseid on tuntud ühtlasi oma

plajunemisvõime poolest, sümboliseerivad nad ka elujõulist viljakust (13 : 197). Üldiselt on jänes või küülik loom, kes on kõige üldisemalt seotud kuumaga; samuti on ta ka viljakuse, libiido, sigimise, tsüklilise taassünni, võimekuse, kiiruse, valvsuse ja maagilise väe sümbol. Paljudes pärimustes kehastavad jäneseid ohutut kavalust. Muistsetes germaani ja skandinaavia pärimustes esinevad viljakuse ja taastekke seosed on aluseks Lihavõttejänese sümboolikale. Püha või poolpüha olendina oli jänes sageli keelatud toit. Heebreled pidasid teda roojaseks. Seetõttu ja ka tema seksuaalse iha tõttu muutus ta kristluses lihahimu sümboliks, kuigi tema võime mööda kaljurahne üles põgeneda tegi temast samuti Kristuses pealgupaika otsiva uskliku allegooria. Lewis Carolli hull Märtsijänes pärineb rahvalikest tähelepanekutest, et jäneseid muutuvad oma kevadisel innaajal metsikuks. (12 : 57-58)

2 JÄNES VISUAALKULTUURIS

Enamik inimesi ei tea, et jänese kujundid mida nad igapäevaselt tarbivad, omavad sügavamad mõtet kui esmapilgul paistab. Tavainimese jaoks on jänes nii harilik loom, et selle kujundi kasutuselevõtt tekitab lausa küsimusi. Minu käest küsitakse väga tihti, et miks ma kasutan oma loomingus jänese kujundit. Ma tean jänese kujundi tähendusi ning minule ei tundu see loom liiga tavapärane. Igatahes leidub neid, kes pööravad sellele loomale samuti suurt tähelepanu ja tänu sellistele inimestele on jänes visuaalkultuuris sisseõnnistatud kujund, olgu see armas jänku või ebard küülik. Kaasaegse jänese kujundid visuaalkultuuris näitavad, kui mitmekülgsed hoiakud on tänapäeva inimesel selle salapärase looma suhtes. Minu eesmärk on välja tuua visuaalkultuuris kuulsamate jäneste kujundid ja välja selgitada tänapäeva inimese hoiakuid selle kujundi suhtes. Kuna kirjandus on alati inspireerinud ka visuaalseid kunstivorme, uurin alustuseks kirjanduses esindatud jäneste kujundeid.

2.1 Lastele suunatud jänese kujund visuaalkultuuris

2.1.1 Arg jänese eesti kirjanduses

Euroopa juttudes on jänes tavaliselt rumal, ülbe või arg loom, kes loodab ainult oma kiirusele mitte mõistusele, et ellu jääda. See on loogiline, kuna jänused ja küülikud on päriselus saakloomad ja nad põgenevad enesekaitseks (14:146). Eesti asub Euroopas ja pole vaja kaugele minna, et tuua näiteid Euroopa jänespüksidest. Lastele suunatud Eesti kirjandusteos argliku jänese peaosas on Keru Sillaste raamat „Ei ole nii!“. Raamat on saanud auhinna Aasta Rosin 2015. Selle raamatu autor on ühtlasi ka teose illustreerija. Kertu Sillaste raamatu jänes on samuti arg, kuid see tegelane saab oma hirmudest üle. Raamat „Ei ole nii!“ on lugu sellest, kuidas väike jänes ületab ükshaaval oma hirme ja muutub muudkui julgemaks ja julgemaks. Kui talvest saab suvi, on ta selgeks õppinud ühe suure elutarkuse: „Jänused saavad alati hakkama!“ (41). Kertu Sillaste „Ei ole nii!“ on kunstiliselt ilus ja terviklik autoriraamat, mida on tore vaadata koos väikelapsega ja eriti siis, kui lapse sõnavarasse saab kõige tähtsam sõna „Ei!“ (41). Kertu Sillaste põhjendas antud raamatus jänese kujundi kasutamist: „Ei ole nii!“ raamatu jänes on mu kõigist jänestest kõige mõtestatumalt jänes. Võiks küll ütelda, et siin ta on jänes kui ara looma arhetüüp, sümbol. Vaene õnnetu jänes ja suur talv. Ja kuidas see jänes (kui ara looma

kuvandi kandja), ikkagi ennast läbi veab. Kui järele mõelda, siis on jänese elu üks suur ohtude vahel laveerimine. Tuleb ka arg olles ennast hädast välja aidata. On ka rõõmsaid lillenuusutamisi ja kõrrel kiikumisi. Ehk siis vastuolu kuvandi ja jänese argipäeva vahel oli see, mis mind köitis. Kui ta lõpus julgeks hakkab, siis on minul omas peas täitsa tore meenutada, et keskajal oli jänes just julge looma sümbol - jäneseid said tol ajal kõigega hakkama.”(42). Kertu Sillaste on samuti lähtunud Eestis üldlevinud arvamusest, et jäneseid on arad loomad, samas on kirjanik andnud oma loo jänesele uue tähenduse. Tema loodud jänes küll kardab, aga ta võitleb oma hirmudega ja saab neist üle.. Kertu Sillaste illustratsioonide hulgast võib leida ka muid jäneseid: „Jäneseid on mu erinevates raamatutes erinevatel põhjustel. "Lapsed sööma!" - raamatus on jäneseid lihtsalt ühed tegelased teiste seas. Kindlasti mängib oma osa see, et mõnda looma on lihtsam stiliseerida. "Jänes keedab suppi" raamatus on mu enda jaoks selle raamatu põhitegelane värv. Jänese tegelast joonistades mõtlesin jänese varjevärvusele - ta peab ju saama oma metsas märkamatuks jääda - sestap on tal seljas kleit, millel sarnased lehemotiivid, nagu joonistan puudele-põõastele”(42). Kertu Sillaste kujutatud jäneseid on antropomorfsed, seetõttu on neil seljas riided, pikemad jäsemed ja muud inimesele iseloomulikud tunnused. Jäneste emotsioonid sarnanevad inimeste omadega, mis aitab lastel oma lemmikute tegelastega samastuda. Kertu Sillaste illustratsioonid on isikupärased. Need on väga värvikad ning ta kasutab üsna tihti erinevaid mustreid, mis ühendavad tegelase ja tausta ühtseks tervikuks.

Kertu Sillaste "Ei ole nii!" 2015 raamatu kaas (49)

2.1.2 Arg jänes lääne kirjanduses

Eesti lastekirjandusteose jänes on arglik ning välismaal on samuti jänespüksid olemas. Kui ma mõtlen tänapäeval juba ikoonilisele välismaa kirjanduse arglikule jänesele, siis tuleb esimesena meelde valge küülik muinasjutust Alice imedemaal mille originaalteose kirjutas Lewis Carroll, mis ilmus 1865.aastal. Oma raamatus kirjutas ta tüdrukust nimega Alice kes sattus ebaloogilisse maailma nimega Imedemaa. Valge küülik on esimene Imedemaa tegeleane, kellega Alice kokku puutub. Lewis Carrolli valge küülik on väga murelik ja kartlik tegelane. Ta mureseb asjade pärast, mis pole veel juhtunud. Imedemaa lugu saab alguse sellest, et küülik mureseb, et ta jääb kuhugi hiljaks. Valge küülik pole veel kogenud tegelikku tuleviku sündmust. Ta kogeb eeldust ajale mis on tulemas. Ta mõistab, et käesolev on eelnev tuleviku sündmusele; seega ta on juba mures tuleviku pärast. Filosoof Immanuel Kant (1724-1804) asetab ajataju mõiste inimese teadvusesse. „Puhta mõistuse kriitika“ teoses, Kant väidab, et aeg on vajalik tingimus, et midagi kogeda. Teisisõnu aeg on meelte intuitsioon (16:169). Küülik kardab kuningannat, kellega kohtumisele ta parasjagu hilineb. Iga kord kui küülik uuesti välja ilmub, järgnedes talle, saab Alice asjad jälle liikuma. Mõnes mõttes on see kartlik küülik tahtmatult Alice teejuht läbi imedemaa. Oma artiklis „Alice on the Stage“ Carroll kirjutas: „Oli ta loodud Alice teele või mõeldud kontrastina? Selgelt kontrastina. Tüdruku 'noorus', 'julgus', 'elujõud' ja 'sihikindlus' loe 'eakaks', 'araks', 'manneruks' ning 'närviliseks saginaks' siis sa mõistad, millisena ma jänest kujutasin. Ma arvan, et Valge Jänese peaks kandma prille. Ma olen kindel, et tema hääl peaks thrillerdama ja põlved väriseva ning kogu ta olemus eeldab võimetust öelda hanele 'Bo'!“ (15:22) Dean Lidell, Alice isa, võis olla Valge küüliku inspiratsiooniks. Dean samuti hilines alati. Lewis Carrolli küülik väriseb samuti hirmust, aga sellel küülikul on hirm hilinemise ees. Eesti jänestel on muud mured, näiteks hundid ja muud metsas elavad kiskjad. Carroll illustreeris käsikirja ise, kuid pöördus John Tennieli poole, et ta joonistaks illustratsioonid avaldatavale raamatule (17). Avaldatud käsikirja illustratsioonid olid must-valged graafilised pildid. Kunstnik joonistas üsna naturilähedase kuid antropomorfse valge jänese. Loo alguses seisab küülik inimese moodi kahel. Küüliku riietus oli ajastule vastavalt viktoriaanlik. Küülik kannab ruudulist jakki ja vaatab oma taskukella. Kunstniku illustreeritud tegelane ei paanitse ega kiirusta. Samas ei kannu küülik ka prille, kuigi kirjanik arvas, et need peavad karakteril olema. Loo lõpus on küülik täiesti tavalise looma kuju. Suurem rivaal Tennielile tänapäeval on kindlasti Walt Disney, kelle

versioon Alice loost esilinastus 1951.aastal ja vormis miljonite vaatajate kujutust karakterite osas. Disney kunstnikud muutsid kõvasti Tennieli illustratsioone, nad pehendasid originaalseid joonistusi ning andsid neile kohati maitsetu ja tobeda välimuse (18:46). Disney versiooni valge küülik on priskem. Tema viktoriaanlik kuub on ühevärviline, särk ookri värvi ning ta kannab halle pükse ja violetset kikilipsu. Väike taskukell on muutunud märgatavalt suuremaks ning küülik kannab prille, nagu Lewis Carroll on oma intervjuus kirjeldanud. Küüliku silmad ja kõrvade sisu on roosat värvi. Samas Disney 2010.aasta film, mille lavastas Tim Burton, asendab Tennieli illustratsioonid grotesksete karakteritega, kes on näiliselt steroide söönud ning sattunud eriefektide mässulise keerise meeleva (18:46). Selle versiooni valge küülik on samuti valge karvastiku ja roosade silmadega, aga pükse ja prille ta ei kannu ning tegelase kuub on sinine, kikilipsu asemel on barokkne rüüs ja tema taskukell on esikäpa suurune. Lewis Carrolli valge küülik on pakkunud inspiratsioone paljudele kunstnikele ning üle maailma leiab erinevate kunstnikute versioone sellest ikoonilisest tegelasest.

2.1.3 Hullud jäneseid lääne kirjandusest

Lewis Carrolli jutus „Alice Imedemaal“ on lisaks küülikule veel Märtsijänese. Jutu märtsijänese on hull. Viktoriaanlikul ajastul küllalki populaarne ütlus „Hull nagu märtsijänese“ viitab isaste jäneste hullumeelsele kepslemisele märtsi kuus, kui loomad on jooksuaeg. Märtsijänese hullumeelsuse tõttu võib väita, et ta on dionysosliku algega tegelane. Jumal Dionysos inspireerib instinktiivset käitumist, intensiivset emotsiooni, sensuaalsust, mürgitust, hullust ja hullumeelsust. Dionysuse joovastuse mõju all kaotab olend kindluse oma isiksuses ja suuremal määral sulandub ekstaatiliselt pidustusse (16:163-164). Märtsijänese on Hullu Kübarsepa teepeol. Teepidu jätkub igavesti, kuna nad elavad seisvas ajas. Esimese raamatu illustreerija John Tenniel joonistas märtsijänese üsna päris jänese moodi, kuid temagi on antropomorfne. Illustratsioon on samuti must-valge. Jänesel on seljas jakk ja ta kannab kikilipsu. Märkimisväärne detail on jänese pea ümber olev side. Teadaolevalt seoti viktoriaanlikul ajastul hullude inimeste pead sidemetesse. Disney kunstnikud muutsid ka selle jänese välimust. Jänese on pruuni värvi ning tema kõrvad on märgatavalt pikemad. Märtsijänese on samuti viktoriaanlikus kostüümis, kuub on tumepunane, kikilips punane, pluss valge, püksid pruunid ning jalatsid tumepruunid. Tennieli illustratsioonil olevad sidemed mis jänese pea ümber olid, muutusid blondideks

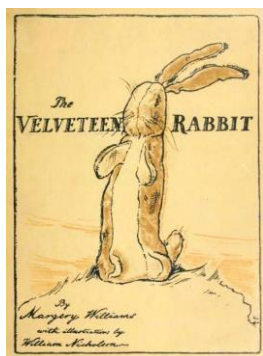

juusteks. Jänese iseloom on väga tormakas ning märgatavalt koloriitsem kui Tannieli versiooni jänese. Tim Burtoni lavastatud Disney 2010. aasta filmis muutus samuti märtsijänese välimus. Jänese karvastik on räsitud ja hallikas. Tema silmad on pruunid ning pilk hullumeelne. Burtoni filmi jänese on rietatud tumerohelisse hommikumantlisse, mille all on triibuline ööpesu. Filmi jänese käitub väga hullumeelselt ja väärleb hullu märtsijänese nime.

Lewis Carrolli hull märtsijänese pole ainuke segase mõistusega ikooniline karakter. Veel üks väidetavalt ebanormaalne jänese tegelane on Karupoeg Puhhi raamatu osaline, kelle nimi on Jänese. Temaga tutvusin kui vaatasin telerist Karupoeg Puhhi lugusid Disney meedia vahendusel. Karupoeg Puhhi raamatu kirjutas 1926.aastal A.A. Milne ja jänest on esimest korda mainitud raamatu teises peatükis(16:77). Samal ajal kui enamused raamatu karaktereid sarnanevad mänguloomadele, illustreeritud jänese sarnaneb elusale loomale. Jänese näeb välja nagu tüüpiline pruun jänese, kuid ta liigub kahel jalal ja kasutab oma käppasid kätena. Walt Disney ostis turustusõigused Karupoeg Puhhi karakteritele aastal 1961, kui publik polnud tuttav Karupoeg Puhhi ja tema sõpradega. Selle asemel, et luua täispikk film, otsustas Walt luua esialgu kolm lühifilmi, et vaataja õpiks tundma tegelasi vähehaaval (16:77). Seriaali esilinastus oli aastal 1966 ning sellest ajast peale on Karupoeg Puhhi ja tema sõbrad tuntud ekraanitegelased. Teaduslik psühholoogide grupp väidab, et on teinud põhjaliku ülevaate Karupoeg Puhhi kirjandusest ning kandis kataloogi ja diagnoosis hulgaliselt kliinilisi, isikulisi ja psühholoogiliseid häireid raamatu tegelaste hulgas (15 : 4ptk). Jänese sai samuti diagnoosi. Mitte seda, et tal poleks mingeid diagnoositavaid sümptomeid, tema kalduvus olla erakordselt ennasttäis võib olla probleemiks. Nad usuvad, et ta ilmutab põhilist vajadust organiseerida teisi gruppidesse, asetades enda alati struktuuri tippu (15 : 4ptk) Kui aga vaadata Jänese karakterit tugevuse vaatenurgast, on näha, et Jänese on liider. Tal on jõudu teisi motiveerida, seega ta alati leiab võimaluse, et olla seotud tegevuse juhtpositsiooniga(15 : 6ptk). Teised teadlased, kes üritavad selgitada lapsevanematele laste psühholoogilisi häireid läbi väljamõeldud tegelaste, leidsid Disney versiooni jänesele aga suuremaid häireid. Jänese ei pääsenud diagnoosist ja talle määrati hüperkineetilise häire impulsiivne tüüp, sest jänese teeb hämmastavalt palju aiatõid (18 : 3ptk.). Disney animatsioonis näeb jänest tihti oma aeda korrastamas. Tema põhiline atribuut on reha ja muud aiatarvikud. Erinevalt A.A Milne raamatu karakterist on Disney versiooni jänesele kasukas kollakat tooni ja suur roosa nina.

2.1.4 Südamlikud jäneseid lääne kirjandusest

Kirjandustoeste hulgast leiab ka lugusid südamilike jänestega. Väga südamliku jäneseiga peaosas ja sümbolismist pakatav kirjandusteos on Margery Williamsi lugu „Sametjänese ehk lugu sellest, kuidas mänguasjad saavad tõeliseks“. Margery kaotas oma isa üsna ootamatult, kui ta oli alles seitsme aastane. Isa kaotamisel oli püsiv mõju Margery loomingule. Ta filosoferis selle üle, et südamed saavutavad rohkem inimlikkust läbi valu ja ebaõnne - see võtab kokku ka Sametjänese teekonna. Sametjänese jutustuse esmatrükk avaldati 1922. aastal. Nüüd kuulub see ajatu lugu lastekirjanduse klassikasse. Sametjänese lugu on täis sümbolismi, käsitledes selliseid teemasid nagu: armastuse jõud, „reaalsuse“ olemus, eneseohverdus, taassünd ja elu pärast surma (Z). Ühe poisi mänguasjakappi asub elama Sametjänese, kes üle kõige soovib saada tõeliseks. Mõiste „tõeline“ on paindlik. Asjaolu, et jänese pole „päris“ tavalises mõistes, ei tee teda vähem tõeliseks poisi jaoks. „Mida tähendab olla tõeline?“ küsib Sametjänese. „See on miski, mis sinuga juhtub. Kui laps sind kaua-kaua armastab ja sinuga mitte ainult ei mängi, vaid sinust tõeliselt hoolib, siis muutudki sa tõeliseks,“ vastas Kiikhobu, kes oli lastetoa vanim elanik (19:7). Hea elu on esitletud kui see mida veedad armastades ja olles armastatud vaatamata valule ning ohverdusele - mis on armastusele omased osad. Tänu jänese ja poisi vastastikusele armastusele, on Sametjänese võimeline muutuma päriselt „tõeliseks“. Rääldunud jänest ootab ees põletamine. Ta arvab, et lõpetab oma elu kannatustes ja peaaegu tundmatu, inetu jäneseena. Siis ilmub tema ette haldjas. Haldjas muudab ta päris jäneseks ja Sametjänese lippab ringi metsikute küülikutega nagu ta on tahtnud, alates esimesest kohtumisest nendega. Ta saavutab midagi palju olulisemat kui ilu, läbi armastuse mida ta poisiga jagab. Jänese lõplik muundumine sümboliseerib hinge surematust ja elu pärast surma. Armastuse jõud muudab ta „tõeliseks“ moel, mida ta poleks iial endale ette kujutanud. Lugu on väga õpetlik ja südamlik.

Sametjänese 1922 Originaal kaas (50)

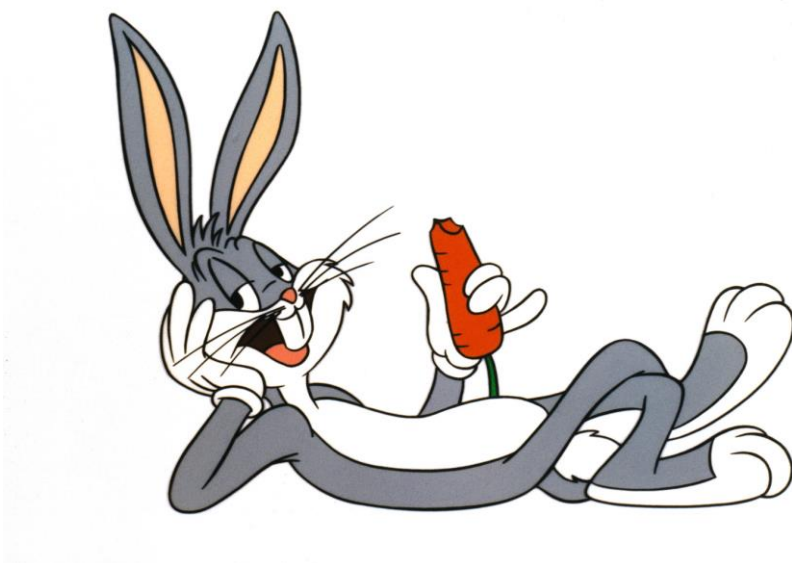
2.1.5 Jänes animatsioonis

Südamlikke jäneseid leidub ka animatsioonis. Ikooniline südamlik jänes animatsioonist on tegelane Thumper filmist Bambi. Disney loodud animafilm Bambi põhineb raamatul „*Bambi: Eine Lebensgeschichte aus dem Walde*“ mille kirjutas Felix Salten aastal 1923 (21:142). Thumper on kitsepoja Bambi ustav sõber jänes, kes on Bambi elu kõikide suursündmuste pealtnägija: sünd, lapseõlv ja isegi tema suguküpseks saamine. Jänku on jäme, tormakas, Ameerika loom-laps kes on üldiselt heatahtlik ja sotsiaalne, kuid samuti ka iseteadlik ja tegus. Jänese poega manitseb tihti tema ema, sest põnn käitub kohati jultunult. Kuigi tema improvisatsioonid on lõbustab, on see trotsi ilmutamine, olguli väike ja kahjutu, kuid see inimlikustab Thumperit (20:44). Ta on peaaegu nagu jänese poja karikatuur: tal on suured kõrvad, hiiglaslikud jalad mis trummerdavad naljakalt, tõmblev nina, suured hambad, ümar kõhuke ja võimatult suur tuttsaba (22:171). Vaataja samastub Thumperi häbelike õlakehitustega, kui ema noomib teda ja tema varjatud kavatsusi. Õlakehitused lahjendavad jänku piinlikke olukordi, sest see on märk, et ta tunnistab oma vigu; tõepoolest vigade ülestunnistamine eristab teda loomariigist (20:44). Thumper käitub nagu neljajalaline laps, kellel pole veel viisakuskombeid. Tema jaoks vahetu vaevatus asendab viisakust kui olukord ja autoriteet ei nõua muud (20:44). Paljud lapsed unustavad viisakusreeglid, kui vanemaid pole läheduses. Thumper on ideaalne näide ulakast kuid õppivast lapsest. Thumper ei ole liiga ulakas, aga ema õpetusi vajab ta siiski. Tänu Thumperi emale õpivad ka täiskasvanud uusi mõttemõtteid. Tänapäeva visuaalkultuur on vanematele abiks. Kui omad ideed otsa saavad, siis on maru lihtne laenata neid telerist. Tarkust ja julgust austatakse Bambi maailmas, need on omadused mille olemasolu üritab Thumper korduvalt tõestada (20:45). Thumperi ema noomis oma poega piisavalt tihedalt, niiet tal oli mida näidata. Tema käitumine näitab ka kuidas nende kahe omaduse individuaalne konseptuaalsus eristub. Thumperi jaoks tarkus tähendab fakti põhiste teadmiste ettekandmist, samal ajal kui julgus vastab ohutustunde jämedale eiramisele (20:45). Ilmselt on see sellest, et ta pidi alati isa tarkust kordama emale, et näidata, et ta teab mida ei tohi teha. Lapsevanemad annavad oma järeltulijatele teadmisi, mis kujundavad nende arusaama elust ja selle reeglitest. Thumper ja tema ema on kaasaja ema ja lapse suhte peegeldus. Lapsed teevad ulakusi ja vanemad noomivad neid, et anda edasi oma elutarkust. Päris paljudes lastele suunatud animatsioonides on moraali õpetavaid jäneseid.

Venemaal loodi lastele eeskuju samuti jänese kujundit kasutades. See oli jänese teleseriaalist „Nu, pogodi!“. Iga Nõukogude Liidu laps mäletab jänest seriaalist „Nu Pogodi!“. „Nu Pogodi!“ on mitmeseerialine multifilm, mis esilinastus 1969. aastal, režisöör on Viacheslav Kotenochk. Seriaal käsitles jänese ja hundi vastuolu - pikaajaline traditsioon Venemaa folklooris ja valmides. „Nu pogodi!“ pöörleb ümber jässaka ja kinnisidee küüsis vaevleva hundi, kes üritab kinni püüda rahulikku, teravmeelset ja hedonistlikku jänest. Hunt ja jänese üritavad teineteist ülekavaldada, mis naeruväärustab hundi õelat natuuri ja paneb vaataja samastuma heatahtliku, naiivse ja õnnerikka jänese (23: 165). Filmistuudio üritas anda seriaalile idioloogilise rolli, näidates jänest noore julge pioneerina punase kaelarätiga ja hunti õela kapitalismi sümbolina. Lapsed nägid jänest hea pioneerina: usina, intellektuaalse, särava, ausa kodanikuna, kellena õpetajad tahtsid lapsi näha (24: 1ptk). Võib öelda, et Thumper on „Nu Pogodi!“ jänese kontrast. Meenutame, et thumper on jäme, tormakas, Ameerika loom-laps kes on, üldiselt heatahtlik ja sotsiaalne, kuid samuti ka iseteadlik ja tegus ning keda ema pidevalt manitseb. „Nu, pogodi!“ jänese on hoopis tasakaalukas ja muretu, eeskujulik pioneer. Kuna Eestis näidati seda multifilmi minu lapsepõlve ajal, mäletan ma neid lugusid ja jänest üsna täpselt. Ma elasin samuti sellele jänesele alati kaasa, sest mulle meeldis rahumeelne jänese kujund. Ta teeb oma tegemisi ja ei karda isegi hunti. Võimalik, et mind mõjutas oskuslik propaganda kunst, aga mulle imponeeris see tegelane. Selles loos on jänese hea eeskuju, julguse sümbol.

Warner Bros on samuti loonud nüüd juba klassikalisi karaktereid, kes on arenenud kultuuri ikoonideks ja on kuulsaks saanud kui tõelised meelelahutuse legendid, keda naudivad üle maailma nii täiskasvanud kui ka lapsed (25:174). Turustus kunsti üks edukaid näiteid on jänese karakter nimega Bugs Bunny. Paljud Looney Tunesi fännid kasvasid üles selle karakteriga (25:194). Bugs Bunny terviklik esmailmumine oli juulis 1940, episoodis „*Wild Hare*“ (26:129). Bugs Bunny on suunatud lastele, aga paljud episoodid käsitlevad selgesti täiskasvanute teemasid, sealhulgas suguakte, rasismi, ahnust ja sugu puudutavaid teemasid. Bugs suurim vastane on jahimees, Elmer Fudd; jahib enamuse episoodides Bugs Bunnyt samal ajal kui jänese kavaldab üle Fuddi kohmakaid katseid teda tappa. Isegi enne Elmeri ilmumist, Bugs veedab enamuse ajast põgenedes kiskjate eest. Kümne aasta jooksul tehtud multifilmis, kohtub Bugs palju ohte nagu ka päris jänese: tal on pidevalt oht sattuda kellegi toidulauale või olla katsejäneseks kellegi õelates eksperimentides. Sellegi poolest Bugs Bunny multifilmid on puhas fantaasia, milles peategelane on alati kangeline

ja pääseb alati minema (22:186-188). Ta kehastab müütilist arheotüüpi, keliromaani petisest ellujääjat. Kangelane tuhande näoga ta maskeerub koheselt. Bugs alati mõtleb välja koheselt vaimukaid vastuseid : ta saab hakkama iga olukorraga, on meister igas mängus, olgu see boksimine, pesapall või härjavõitlus. Bugs on leebe ja kindlameelne isik, kes kõik tahaksid olla. (26:129). Bugs Bunny on antropomorfne tegelane. Selliste animaatorite talent nagu Virgil Ross ja Bobe Cannon andsid Bugs'i liigutustele stiili. Vaevalt saab Bugsile määrata autori, mis teeb jänese iseloomu imelisuse kosmiliseks. Bugs'i mitme looja faktor paneb isegi mõtlema kas armastatud jänese on tegelikult nais- või meessoost, kuna Bugs libiseb edukalt läbi mõlema soo ilmingu (26:129).

Bugs Bunny (51)

Bugs Bunny töökaaslaseks võib pidada tegelast nimega Roger Rabbit. Roger on multifilmi tegelane, kes elab ja hingab inimeste maailmas, animatsiooni staaride töökaaslane (29). Bugs Bunny ja Roger Rabbit esinevad Ameerika filmis „*Who Framed Roger Rabbit*“. Filmi produtseeris Robert Zemeckis ja esilinastus toimus aastal 1988, põhineb Jeffrey Price ja Peter S. Seaman kirjutatud romaanil „*Who Censored Roger Rabbit*“. Roger Rabbit on on kõikide lemmikute animeeritud karakterite segu, päris postmoderne jänese. Roger on vaheldumisi maniakaalne, kaastundlik, südamlilik ja inimlikult murelik (29). Meenutagem neid eelmainitud jäneseid, kellest märtsijänese ja Karupoeg Puhhi sõber Jänese on maniakaalsete kalduvustega, sametjänese ja Thumper on südamlikud ning valge jänese on inimlikult murelik. Roger Rabbiti hääl on ülevoolav ja maniakaalne nagu ka jänese kehakeel, mis teeb temast meeletliku hüper-klouni, kes ikka veel

möödamannes naljatab. Rogeri animaator Richard Williams kirjeldab, et Rogeril on Warner Brothers nägu, kuid Disney keha. Samuti ta valis punase, valge ja sinise toonid Ameerika lipult Rogeri värvideks (27:74). Film „*Who Framed Roger Rabbit*“ keskendub populaarse animeeritud staari, Roger Rabbiti, mõrvale ning tulemuseks on vandenõu ja varjamised (28:226). Roger Rabbit on ikooniline multifilmi tegelane, vastandliku iseloomuga. Tänapäeval kuulub ta kuulsaimate jänese karakterite hulka. Et kapitaliseerida fenomenaalset filmi, LJN toys ostis luba märulinuku laadsete toodete tootmiseks, sealhulgas ka tegelastele filmist „*Who Framed Roger Rabbit*“. Arvestades seda, et tegelaste liin sarnanes kõige rohkem märulinukkudele, mis risustasid mänguasjapoodide riiuleid 1980-ndate lõpus, müüs see toode päris hästi. Lapsed said taaskehastada kogu loo või luua oma enda seiklusi (28:226). Ka muude kuulsate jäneste kujundeid on kasutatud erinevatel toodetel, sest lapsed ja kolleksionäärid üle kogu maa tahavad osta omale meeneid lemmiku tegelasega.

2.2 Täiskasvanutele suunatud jäneseid

2.2.1 Dunny

Läbi mänguasjade maailma on jänese kujund visuaalkultuuris jõudnud ka undergroundi kunsti. Aastal 2004 Kidrobot tegi koostööd underground kunstniku, Tristan Eatoniga, et projekteerida jänese kujuline figuur Dunny. See lelu oli põhimõtteliselt tühi lõuend: puhta disainiga asi jänese kujuga, mida said kujundada erineval viisil erinevad kunstnikud või isikud, igal ühel neist oli täielikult erinev stiil (30:234) Need 7-tollised mänguasjad on müügil värvimata, et neid saaksid kaunistada nende omanikud (31:71). Neid on kasutanud oma lõuendina mitmed populaarkultuuri peegeldavad kunstnikud, mistõttu on mänguasjast saanud kolleksiooni toode. Aastal 2007 New Yorgi Moodsa kunsti muuseum omandas 13 Kidroboti mänguasja oma püsivasse kolleksiooni (31:71).

2.2.2 Playboy jänes

Jänese kujundit on visuaalkultuuris kasutatud ka firmamärgi loomisel. Jänese kujulise firmamärgi all tegutsev tuntuim bränd on kahtlemata Playboy. Playboy logo on multikalaadne piktogramm, milleks on jänese pea kikilipsuga. Jänese, logol esindatud loom, edastab intiimsuse ja lapseliku naudingu tunde. Jänese kõrvad logol asetsevad „V“ kujuliselt, mis samuti väljendavad naise seksuaalset poosi (jalgade hargitamine?). Kikilips

on see mida Playboy jänkukesed kannavad, aga see on arvatavasti samuti meeste riideese, mida kantakse eriti tihti elegantsetesse ööklubidesse. Iga selline märkimisväärne komponent tõlgendab perfektselt Playboy äri – mille segu põhineb fantaasia, suguakti ning ööklubide elegantsusel enam, kui tugeval seksuaalsusel mida seostatakse striptiisi klubide või teiste taoliste kohtadega. Jänesed äratavad arheotüüpilisi seoseid naiselikkuse ja viljakusega, mis tuleb teadvusesse ainult läbi peegelduse. Aga selline sümbolism asub paljudes teistes arheotüüpilistes alateadvuse piirkondades. Selle logo ilming ja jõud on, väidetavalt, selle sisseehitatud mitmetähenduslikkuses (36:19). Ajakirja kunstiline juht pakkus välja jänese logo toetudes arvamusele, et jänesed armastavad suguakte. See mille ta kujundas, oli üks vähestest „jänku“ piltidest suunatud meestele ja oli kooskõlas Ameerika mehe avaliku valmidusega muutuda seksikamaks ja viisakamaks (22:215).

Lisaks logole, tugevaim ja veidraim kaasaegne seos naise ja jänese vahel on Playboy jänku, Hugh Hefneri vapustava ajakirja Playboy kõrvaltoode. Hefner esitles oma klubi ettekandjad mängukaastastena jänkude kostüümides. Kosüümi kunstnikud said inspiratsiooni muistsetest jänestaolistest jumalannadest. Playboy jänkuke tundub olevat kahekümnenda sajandi keskpaiga mehe kujutlusvõime toode, pildid jänesteks riidetud naistest, kes pärinevad muinasajast. Karjääri redelil tõusmiseks ehtisid naised end olendiks mis oli osaliselt jännes ja osaliselt naine, olend tõstetud sabaga, lisaks mehed üle kogu maailma pidasid tahtmatult seda seksikaks, kahtlemata seepärast, et sügaval sisimas seostub jännes saakloom, lapseliku süüdimatuse, iha ja viljakusega (22:216).

2.3 Jännes 20.sajandi kunstis

2.3.1 Joseph Beuysi küülik

Kuulsaim jänneslane kaasaegse kunsti kontekstis on olnud ilmselt küülik, kes osales (küll surnult) Joseph Beuysi atraktsioonis 1965.aastal. Jänneslane on ilmselt Beuysi pealmine tootemloom, esineb tema töödes mitmel viisil, sealhulgas selle olemasolu sõna otseses mõttes, nagu performantsis „Kuidas seletada pilte surnud küülikule“ (33:237). Jänese kujund ilmub sageli Beuysi töödes. Beuys ilmub ruumi, mis on kinni publikule kuid nähtav läbi akna, pea kaetud mee ja kuldlehtedega. Kui ta liigub mööda ruumi ja sosistab vaikselt sõnu vaikivale küülikule (34:27).

Beuys on öelnud: „ma seletasin kõike mida näha sai. Ma lasin tal puudutada pilte oma käppadega ja samal ajal rääkisin talle nendest... Ma seletasin neid talle sest mull ei meeldi

seletada neid inimestele. Muidugi on selles tõe vari. Küülik mõistab rohkem kui paljud inimesed oma kangekaelse ratsionalismiga... Ma rääkisin talle, et tal on vaja vaid heita pilk pildile et mõista, mis on selle juures tähtis. Küülik arvatavasti teab paremini kui inimene, kelle jaoks on seletus oluline.“(32:146).

Beuys tunneb loomi. Jäneslane oli tema jaoks alkeemia vorm: nagu elavhõbe või Kristus, olend mis kuulub nii taevale kui maale. Ta selgitas, et tema jaoks oli küülik Kristuse kehastuse inimkuju sümbol. Kuld ja mesi märgivad aju ja mõtte muundumist (35:73). „Jänes,“ seletab Beuys „sulandub maailma, mida meie, inimesed, saame ainult äärmisel juhul teha oma mõtlemisega: ta nühib, lükkab, kaevab ennast mateeriasse (maasse); lõpuks tungib oma reeglitega ja läbi selle töö ta mõtlemine muutub teravamaks, siis muutub, ning saab revolutsiooniliseks.“ (34:27).

Joseph Beuys mõistis jänese kujundit omapäraselt. Beuysi jaoks oli jänes justkui jumalik olend, kellele ta pühendas oma teoseid. Ilmselt jänese, kui viljakuse sümboli, mõju avaldus ka Beuysi töödele. Beuys teadis, et jänese kujutis pole nii tavapärane, nagu ülejäänud maailmale tundub. Ta samastus selle loomaga ning üritas oma kirge edasi anda kasutades jänese kujundit ka oma töödes.

Kui varasemate kultuuride usundites olid jänesed tähtsal kohal või koguni esinesid nad jumalate atribuutidena siis kaasaegses kultuuris kasutatakse seda kujundit, et anda tegelasele just need omadused, mida parasjagu vaja on. Tänapäeva visuaalkultuuris on jänesel erinevad kuvandid, need on koguni vastandlikud. Pikk-kõrv võib olla tark ja rumal, arg ja vapper, süütu ja ihar. Jänese karakteritele antakse inimese iseloomujooned, et läbi nende edastada lastele moraali. Seda kujundit kasutatakse, et pakkuda tavainimestele meelelahutust. Pikk-kõrva sümbolit kasutatakse äri edendamise eesmärgil. Visuaalkultuur on jänese kujundist niivõrd üleküllastunud, et me isegi ei märka seda enam. Jänku visuaal on nii nähtaval, et muutub nähtamatuks. Samuti enamik inimesi ei märka, et paljud jänese kujutised on kõvasti moonutatud, koguni segavalt. Jänese kujundi alged ununevad ja see kujund moondub tundmatuseni.

3 JÄNESE KUJUND MINU LOOMINGUS

Oma teoseid maalin saades inspiratsiooni jänese kujundist. Jänestlaste visuaali kohta saan teadmisi uurides seda läbi erinevate kultuuride. Läbi ajaloo, üle maailma, erinevates kultuurides on pikk-kõrv olnud religioosne sümbol. Jänese kujund sümbolina on eriti väljapaistev muistsetes kultuurides. Väga tihti jäneseid seostatakse nende omadustega. Jäneseid on kiired ja targad loomad, kes paljunevad erakordselt kiiresti.

3.1 Iharad jäneseid

Inimesed on kaua aega uskunud, et jäneseid on väga kõrge libiidoga loomad kes pairituvad tihti ja valimatult. Seetõttu on neid seostatud iharuse ja seksuaalsusega müütides ja paljude kultuuride uskudes (22:135). Kui jänestlased toodi Suurbritanniasse 13.sajandil, hakati jänese sümbolit seostama suguakti, naiselikkuse ja viljakuse negatiivse mõjuga (22:142). Keskaegsed ja renessanssi kunstnikud kujutasid tihti valget jänest maalidel neitsi Maarja kõrval, et viidata naise võidule seksuaalsuse üle (22:142). Jänestlased sümboliseerisid taltsutamata naise seksuaalsust mõningatel renessanssi maalidel. Looma seostamine armastuse ja suguaktidega on jätkunud sajandeid. Lähtudes arusaamast, et jäneseid on iharad loomad, maalisin teose nimega „Iharad jäneseid“. Maalil on kujutatud kahte jänest, kellel kasvavad sarved. Sarvedega jänest on tuntud Ameerika folklooris kui *jackalope*. *Jackalope* on samuti tuntud kui hirv-jänest, öeldaks, et see on jänese sarveline liik, veider pügmee hirve ja jänese ristand, kes elab Ameerika edelas (37:250). Maalil kujutasin just seda olendit, lähtudes arvamusest, et jäneseid on loomad kes pairituvad tihti ja valimatult ning *jackalope* on selle ehe näide.

3.2 Piimajänest

Jänest seostamine armastuse ja suguaktidega jätkus sajandeid, nagu on näha läbi erinevate säilinud uskude, armastuse nõiajookide ja loitsude, milles kasutati jäneseid (22:135). Teadaolevad seosed nõidade ja jänest vahel ilmselt tekkisid kuna mõlemad seostatakse kurjuse ja iharusega. Mitmed skandinaavia jutud keskenduvad piimajänestele - vaim keda nõiad kasutavad et varastada piima oma naabrite lehmadel. Piimajänest oli tuntud Rootsis, Norras ja Islandil ning traditsioon pärineb vähemalt 15.sajandist (22:153-154). Islandis usuti, et piimajänest saab teha mitmest asjast: puu oks, villa sisse mähitud

kedervars või sukk. See elustati naise kolme veretilga või varastatud piima abil ning saadeti see jänese piima varastama. Objekt võtab looma kuju, eesotsas jänese või kassi oma. Kui elukat tulistada, pritsib temas välja piim. Euroopas arvatakse et nõid ise muutub jäneseks või saadab oma hinge välja sel kujul (38:174). Piimajänese on sarnane eesti rahvausundis tuntud puugule või kratile. Võib arvata, et Euroopa piimajänese on krati eelkäija. Sellest usundist inspireerituna valmis maal nimega „Piimajänese“.

3.3 Jänesekäpa usk

Kuna usutakse, et jänese on üks loomadest, kelleks nõiad saavad end muuta, tekkis veel üks jabur usk. Irooniliselt, keskaegses Euroopas, kanti jänese käppasid kaitseks nõidade eest. (22:132). Öeldakse, et nõiad on aktiivsed täiskuu ajal. Nende sarnaste asjaolude tõttu arvatakse, et tõeline õnne toova käpaga jänese on jäneseks muutunud nõid. Usk Põhja-Ameerika folkloorist võib pärineda afroameerika hoodoo maagiast. (39:81). Arvatakse, et jänesekäpa usk sai alguse keltide seas, Euroopas, 600 e.Kr.

Erinevates uskumustes jänesel, kellelt käpp võeti, pidid olema teatud omadused, looma pidi tapma konkreetsete meetodite abil või pidi jänese tapjal olema teatud eripära. Iga jänese käpp ei sobi talismaniks. Kuu faasid on tähtsad: mõned usuvad, et jänese peab surema täiskuu ajal, teised arvavad, et hoopis noorkuu ajal. Kolmandad arvavad, et selle asemel peab jänese surema reedel, viimasel reedel või reede 13.kuupäeval. Tapmisviisid on samuti erinevad. Mõned arvavad, et jänest tuleb tulistada hõbekuuliga, teised usuvad, et jänese käpp tuleb ära lõigata kuni loom on veel elus. Talismanik sobib samuti kalmistule maetud jänese vasak tagakäpp. On olemas üksteisest väga erinevaid rituaale, aga neil on ühine tulemus - talisman. (39:82). Nii Ameerikas kui ka Hiinas on jänese õnne toojad, ilmselt oma viljakuse tõttu. Teisalt arvatakse, et jänese toovad õnne, sest kui püüda üks jänese lõksu, siis see on kindel märk sellele järgnevast väiksest võidust. Toetudes antud teooriale peeti jänese käppa suure õnne märgiks. On teada, et koguni 6.sajandil eKr. kanti jänese käppasid kaasas, kuna arvati, et see toob endaga kaasa parema viljasaagi, rohkem lapsi ja majanduslikku heaolu (22:132).

Seda usku järgivad inimesed üle kogu maailma. Igal juhul jänese käpp on kuivatatud ja konserveeritud ning seda kannavad inimesed kes usuvad, et see toob neile õnne. Jänesekäppasid müüakse laialdaselt. Tihtipeale need on värvitud erinevat värvi ja muudetud võtmehoidjateks (37:82). Tänapäeval, enamik jänesekäpa talismane on tehtud

jäneste esikäppadest. Aga need vaevalt toovad õnne, sest traditsiooniliselt õnnekäpp on vasak tagumine käpp (40:212).

Lähtudes sellest absurdselt brutaaalsest usust maalisin teose nimega „Jänese käpp“. See maal pöörab tähelepanu sellele, et oma ego ja soovide rahuldamise käigus unustame, et teeme liiga neile, kes ei suuda meile vastu hakata.

3.4 Kuujänes

Kui jänesekäpa usu järgi pidi talismani tarbeks ühe meetodi järgi jänest täiskuu ajal tapma, siis teistes kultuurides on jänese ja kuu vahel hoopis positiivne seos. Paljud kultuurid usuvad, et kuul on võim naise paljunemistsükli üle ja jäneseid (ning nende viljakust) seostatakse kuu või kuu jumalannadega. Lääne astroloogias, millega on tegelenud sellised kultuurid nagu iidne Babüloonia, Egiptus, Roomaeelne Inglismaa, Columbiaeelne Kesk-Ameerika, Kreeka-Rooma maailm ja keskaegne renessansi Euroopa, on kuu peaaegu täielikult naiselik kujund ning seda seostatakse süütuse, puhtuse ja viljakusega. Sellised kultuurid nagu Jaapan, iidsete saksid, maiade Mehiko, osa Sahara-tagusest Aafrikast ja Hiina, kõik kummardasid kuu jumalannat, keda kujutati jänese või jäneseaga. Isegi kui legendid erinesid kultuurides, kuu ja jänese side on muutumatu. Need jänese ja kuu sidemed peegelduvad sageli Ida ja Lääne kultuuride kunstiteostes. Jaapani kujukesed, siidist sirmid; Hiina maalid ja pronkskujud; Hollandi gravüürid; maiade vaasimaalid ja keraamika; Süüria, Araabia ja India käsikirjade illustratsioonid- kõigil on näiteid jänestest kuul, koos kuu või kuu jumalannaga. Üks seletus nendele seostele on, et jänest peeti ööloomaks; teine on see, et jänese tiinuse aeg on ühe kuufaasi pikkune. Seos võib tulla ka sellest, et mõned inimesed usuvad, et näevad reaalselt jänese kujutist kuul. Kuna paljud kultuurid arvasid, et kuul on noorendav ja taastav toime, side jäneste või küülikute ja kuu ning sünni vahel laieneb samuti koidule, algustele ja taassünnile (22:136-137). Lähtudes sellest ilusast mütoloogiast maalisin teose nimega „Kuujänes“.

3.5 Lihavõttejänes

Kuu seos taassünniga viis mind lihavõttejäneseeni. Loomulikult suurim seos jäneste ja taassünni vahel on lihavõttepühad. Esmapilgul tekitab segadust fakt, et tänapäeva lihavõttepühade keskseteks teemadeks on nii Jeesus Kristuse ülestõus kui ka Lihavõttejänes. Piiblis pole üldse lugusid maagilistest jänkudest, kes toovad korvide kaupa

mune ning enamik lihavõttepühade kaarte on kaunistatud armsate jänkude ja tibudega, mitte ristilöömise stseenidega. Kuid mõlemad lihavõttepühade kombes nii see mis pühitseb Kristuse taassünni pärast tema eneseohverdust inimkonna päästmiseks kui ka kaasaegne pühitus mis on muutunud ilmalikumaks, sisaldavad traditsiooniliselt jäneseid. Seda kevadpüha tähistasid paganlikud kristluse eelsed Eurooplased, et pühitseda kevadist pööripäeva. Isegi siis jäneseid seostati selle pühaga, kuna jänes oli atribuudiks germaani kuu jumallannale Ostarale, kes oli anglosakside seas tuntud kuujumalanna Eostre. Lihavõttejänese idee sai alguse arvatavasti Saksamaal 16.sajandil. Usuti, et lihavõttejänese munes lihavõtte mune. Muna sümboliseerib maailma algust ja paljudes kultuurides taassünni, kaasaarvatud Kristluses. Nii munad kui ka jäneseid sümboliseerivad sünni süütust kaotamata. Munad seetõttu, et kana muneb ilma isase olendita ja jäneseid, sest mõningates kultuurides arvati, et jäneseid jäävad tiineks ilma isase loomata ja isegi sünnitavad süütust kaotamata. See tegigi munad ja jäneseid ideaalseks Kristuse sünni või taassünni püha sümboliks. Irooniliselt, olgugi et lihavõttejänese peaks olema heatahtlik loom on see tekitanud lastes ka hirmu (22:137-141). Lähtudes jänese seosest taassünniga ja kevade algusega maalisin teose nimega „Lihavõttejänese“.

Minu teosed koguvad kokku erinevate kultuuride usundid ja müüdid. Lisaks maalides võib ära tunda ka seoseid tänapäeva visuaalkultuuris tuntud jänese kujunditega. Selle sümboli mitmetähenduslikkus annab fantaasial lennata ja ilmselt seetõttu on minu loomingus keskseks temaks jänes.

KOKKUVÕTE

Jäneslasi peetakse laste lemmikloomadeks ja selles osas kahjuks sagel eksitakse. Viimase kolmekümne aasta jooksul on järk-järgult muudetud oma hoiakut jänkude kui lemmikloomade suhtes. Hakati edendama küüliku heaolu ja mõistma tema põhivajadusi. Jäneslastesse hakatakse suhtuma võrdselt kassidele ja koertele. Küülik on loom, kes vajab hoolt ja palju tähelepanu.

Miks on jänese kujund visuaalkultuuris populaarne? Jänese sümboolika on oma olemuselt mitmekihiline ja võtab kokku kogu senise maailmas kasutatava märgistiku. Pikk-kõrv sümboliseerib heraldiks inimest, kes naudib rahumeelset, tagasitõmbunud elu. Kuna jäneslased on tuntud ühtlasi oma plajunemisevõime poolest, sümboliseerivad nad ka elujõulist viljakust. Üldiselt on jänes või küülik loom, kes on kõige üldisemalt seotud kuumaga; samuti on ta ka viljakuse, libiido, sigimise, tsükilise taassünni, võimekuse, kiiruse, valvsuse ja maagilise väe sümbol. Paljudes pärimustes kehastavad jänesed ohutut kavalust. Muistsetes germaani ja skandinaavia pärimustes esinevad viljakuse ja taastekke seosed on aluseks Lihavõttejänese sümboolikale. Püha või poolpüha olendina oli jänes sageli keelatud toit. Heebrelased pidasid teda roojaseks. Seetõttu ja ka tema seksuaalse iha tõttu muutus ta kristluses lihahimu sümboliks, kuigi tema võime mööda kaljurahne üles põgeneda tegi temast samuti Kristuses pealgupaika otsiva uskliku allegooria.

Kui varasemate kultuuride usundites olid jänesed tähtsal kohal või koguni esinesid nad jumalate atribuutidena siis kaasaegses kultuuris kasutatakse jänese kujundit, et anda jänesele omadused, mida parasjagu vaja on. Tänapäeva visuaalkultuuris on jänesel erinevad kuvandid, need on koguni vastandlikud. Jänku võib olla tark ja rumal, arg ja vapper, süütu ja ihar. Jänese karakteritele antakse inimese iseloomujooned, et läbi nende edastada lastele moraali. Seda kujundit kasutatakse, et pakkuda tavainimestele meelelahutust. Visuaalkultuur on sellest kujutisest niivõrd üleküllastunud, et me isegi ei märka seda enam. Samuti enamik inimesi ei märka, et paljud jänese kujundid on kõvasti moonutatud, koguni segavalt. Jänese visuaali alged ununevad ja see kujutis moonduv tundmatuseni.

Minu teosed koguvad kokku erinevate kultuuride usundid ja müüdid. Lisaks minu maalides võib ära tunda ka seoseid tänapäeva visuaalkultuuris tuntud jänese kujunditega. Jänese sümboli mitmetähenduslikkus annab fantaasial lennata ja ilmselt seetõttu on minu loomingus keskseks temaks jänes. Jänese kujund on palju mitmetähenduslikum kui esialgu paistab ning seda kujundit uurides võib avastada palju uut ja huvitavat.

RESÜMEE

Rabbit in visual culture

My diploma work is a series of paintings focusing on rabbits as symbols, painted in lowbrow style. Rabbit or hare as symbol has different meanings and is used widely in visual culture. I am interested in the essence of rabbit's symbolic meaning and its place in contemporary visual culture. Amongst other styles which reflect popular culture, there is lowbrow – a populist underground visual art movement. Lowbrow artists quite often represent the image of a rabbit and it inspired me and influenced my art. The written part of my diploma work examines the origins and use of the rabbit as symbol. I research the image of the rabbit throughout history and in contemporary visual art, focusing on the most well-known images. Over the past thirty years people have gradually changed their attitude towards rabbits as pets.

Rabbits are usually considered to be pet animals for children and in this regard it is unfortunately a mistake. People begin to promote the welfare of rabbits and start to understand their basic needs. People start to treat rabbits equally to cats and dogs. Rabbit is an animal who needs care and a lot of attention.

Symbolism of rabbits is essentially ambiguous. Rabbit as a heraldic symbol denotes a person who enjoys a peaceful, withdrawn life. However, since rabbits are also known for their fertility, they also symbolize vitality. Generally, a rabbit or a hare is an animal who is most generally associated with heat; it is also a symbol of fertility, libido, reproduction, cyclical rebirth, capacity, speed, alertness and magical power. In many narratives rabbits embody safe stealth. The sacred or semi-sacred creature rabbit was often banned food. The Hebrews considered rabbit an unclean animal. For this reason and also being associated with sexual desire, rabbit became a symbol of lust in Christianity. Lewis Carroll's mad March Hare comes from folk observations that rabbits become mad during the rutting season in spring.

When the religions of past cultures exhibited rabbits as important creatures or even represented them as attributes of Gods, then contemporary culture represents the image of rabbit giving it suitable characteristics needed at the moment. In contemporary visual culture the image of rabbit has different meanings, they are even contradictory. A rabbit

can be smart and stupid, cowardly and brave, innocent and lascivious. The rabbit characters are given human traits to teach children a moral lesson. The image of rabbit is used to provide entertainment for people. Bunny symbol is used to promote business. The image of rabbit is so oversaturated in visual culture that we even do not notice it anymore. This image is so visible that it becomes invisible. Most people do not realize that many of the rabbit images are heavily distorted. The origins of rabbit as symbol are gradually forgotten and are unrecognizably distorted.

My paintings are inspired by religions and myths of different cultures. Also, my paintings are related to famous rabbit images in contemporary visual culture. The ambiguity of rabbit as symbol makes my imagination fly and probably because of this rabbit is the central theme of my creations.

KASUTATUD KIRJANDUS:

AJAKIRJA ARTIKLID

1. Anne Kirk. (2014). Kas tunneme jäneseid? – Eesti loodus MTÜ Loodusajakiri, 65. aastakäik Nr 2, lk 8-15
2. W.Houghton. (1869). The rabbit (*Lepus cuniculus*) as known to the ancients. – Annals and Magazine of Natural History. BioStor Nr25, lk 181

RAAMATUD:

3. Elisabeth Hagström ja Torkel Hagström. (2011). Põhjamaade imetajad. Tallinn: Varrak
4. Macpherson Rev.H.A.,et al,. (1896). Fur and feathers series: The Hare : Natural history. London: Longmans Green and Co
5. James Edmund Harting & Shand A.I. (1898). Fur, feather and fin series: The Rabbit. London: Longmans Green and Co
6. George W. Johnson, F.L.S.and Robert Hogg, LL.D., F.L.S. (1862). Manuals for the many: The rabbit book. London: Journal of Horticulture and Cottage Gardener office
7. Eda Allikmaa. (2015). Eesti imetajad. Tallinn: Varrak
8. Richey, Isabel M.- Los Angeles, Calif. (1921). Richey's rabbit and cavy book: A complete text book of the rabbit cavy industry. New York: Germain seed and plant co.
9. W.F. Roth, M. D., and Charles T. Cornman . (1916). Rabbit and cavy culture; a complete and official standard of all the rabbits and cavies. Sellersville, Pa: Poultry item press
10. Lantz, David E. (1908). The rabbit as a farm and orchard pest: Reprint from Yearbook of Department of Agriculture for 1907. Washington: Government printing office
11. Tiit Saare. (2001). Sümbolikaleksikon. Tallinn: AVITA
12. Jack Tresidder. (1997). Sümbolid. Tallinn: Ilo
13. Brenda Mallon. (2008). Müstilised sümbolid. Tallinn: Varrak
14. Kertu Sillaste. (2015). Ei ole nii! Tallinn: Päike ja Pilv
15. Martin Gardner. (1999). The annotated Alice: The Definitive Edition. New York: W.W. Norton & Company
16. Richard Brian Davis. (2010). Alice in Wonderland and Philosophy. Hoboken, New Jersey – John Wiley & Sons, Inc.

17. Delphi Classics. (2012). Complete Works of Lewis Carroll. United Kingdom: Delphi Publishing
18. Lewis Carroll; edited by Richard Kelly. (2011). Alice's Adventures in Wonderland. Canada: Broadview editions
19. Margery Williams; Toimetaja Ilme Rääk. (2015). Sametjänesehk lugu sellest, kuidas mänguasjad saavad tõeliseks. Tallinn – Koolibri
20. Kathleen McDonald. (2011). Americanization of History: Conflation of Time and Culture in Film and Television. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing
21. Patricia King Hanson. (1999). American Film Institute Catalog of motion pictures produced in the United States. California: University of California Press
22. Susan E. Davis, Margo Demello. (2003). Stories Rabbits tell: A natural and cultural History of misunderstood creature. New York: Latern Books
23. Marina Balina & Larissa Rudova. (2008). Russian children's literature and culture. New York: Routledge
24. David K. Shi. (1983). Russia: Broken Idols, Solemn Dreams. New York: Crown Publishing group
25. Kevin S. Sandler. (1998). Reading the Rabbit: Exploration in Warner Bros. Animation. USA: Rutgers University Press
26. Geoffrey Nowell Smith. (1996). The Oxford History of World Cinema: The definitive history of cinema worldwide. New York: Oxford University Press
27. Thomas S. Hischak. (2011). Disney Voice Actors: a biographical dictionary. London: McFarland, Company Inc
28. Mark Bellomo. (2010). Totally tubular '80s toys. China: Krause Publications a division of F + W Media, Inc.
29. James Clarke. (2007). Animated films. Great Britain: Virgin books
30. Ian Lowey, Suzy Prince. (2014). The Graphic Art of the Underground: A Countercultural History. New York: Bloomsbury Publishing Plc
31. Sharon M. Scott. (2010). Toys and American culture: An Encyclopedia. California: ABC-CLIO, LLC
32. Lucy R. Lippard (1997) Six years: the dematerialization of the art object from 1966 to 1972. USA: University of California Press

33. Claudia Mesch and Viola Michely. (2007). Joseph Beuys: The Reader. Cambridge: The MIT Press
34. Mark C. Taylor. (2012). Refiguring the spiritual: Beuys, Barney, Turell, Goldsworthy. New York: Columbia University Press
35. Ursula Szulakowska (2011) Alchemy in Contemporary Art. England: Ashgate Publishing Limited
36. Marcel Danesi. (2008). Why it sells: Decoding the Meanings of Brand names, Logos, Ads and other Marketing and Advertising Ploys. United States of America: ROMAN & LITTLEFIELD PUBLISHERS, INC
37. Joseph Sherman. (2008). Storytelling: an encyclopedia of mythology and folklore. London:Routledge
38. Jacqueline Simpson. (1972). Icelandic folktales and legends. California: University of California Press
39. Ronald Cuthbert. (2015) The Esoteric Codex of Amulets and Talismans. USA: Lulu.com
40. Richard Webster. (2008) The Encyclopedia of Supersititions. Minnesota: Llwellyn Publications

INTERNETIALLIKAD:

Hannah E Davis History of rabbits [WWW]

<http://www.bunnyhugga.com/a-to-z/general/history-rabbits.html> (15.04.2016)

Oulton, Randal British Wartime Food [WWW]

<http://www.cooksinfo.com/british-wartime-food> (15.04.2016)

41. Triin Soone, Aasta Rosina auhinna pälvis Kertu Sillaste [WWW]

<http://www.elk.ee/?p=15447> (25.04.2015)

INTERVJUU:

42. Kertu Sillaste (24.aprill 2016) kiri Alisa Vasinale, 24. aprillil 2016.

ILLUSTRATSIOONID:

43. Getty Center, Museum North Pavilion, Gallery N102 [WWW]
<http://www.getty.edu/art/collection/objects/130518/hans-hoffmann-a-hare-in-the-forest-german-about-1585> (14.05.2016)
44. Web Gallery of Art, Jan Weenix [WWW] : <http://www.wga.hu/index1.html>
(14.05.2016)
45. Google Cultural Institute, Albrecht Dürer [WWW]
<https://www.google.com/culturalinstitute/asset-viewer/hare/NgGmZAZW17zfhw?hl=en> (14.05.2016)
46. The British Museum, Pottery: red-figured cup [WWW]
http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=461479&partId=1 (14.05.2016)
47. D.C.McBride, A Brief History of Ostara [WWW]
<http://www.patheos.com/blogs/naturespath/2016/03/a-brief-history-of-ostara/>
(14.05.2016)
48. Musee de Louvre, The Madonna of the Rabbit [WWW]
http://musee.louvre.fr/oal/viergeaulapinTitien/viergeaulapinTitien_acc_en.html
(14.05.2016)
49. Valner Valme, Aasta Rosina auhinna pälvis Kertu Sillaste raamatu „Ei ole nii!“ eest [WWW]
<http://kultuur.err.ee/v/kirjandus/1cd50220-982e-4188-89d3-3ae15a469c5b/aasta-rosina-auhinna-palvis-kertu-sillaste-raamatu-ei-ole-nii-eest>
(14.05.2016)
50. Michelle Gaseor, The Velveteen Rabbit [WWW]
<https://themodernmanuscript.wordpress.com/2012/11/26/the-velveteen-rabbit/>
(14.05.2016)
51. Wikia, Bugs Bunny [WWW] http://characters.wikia.com/wiki/Bugs_Bunny
(14.05.2016)

LISA 1

Alisa Vasina „Iharad jänesed“ 2016

LISA 2

Alisa Vasina „Piimajänes“ 2016

LISA 3

Alisa Vasina „Jänesekäpa usk“ 2016

LISA 4

Alisa Vasina „Kuujänes“ 2016

LISA 5

Alisa Vasina „Lihavõttejanes“ 2016